

SZÉKELY GYÖRGY

KAFFA, A KAUKÁZUS-VIDÉK ÉS KELET-ANATÓLIA A HUNYADIÁK POLITIKÁJÁBAN

Konstantinápoly oszmán hatalom alá kerülése, a bizánci császárság megsemmisülése felértékelte a Fekete-tenger melletti egyéb, még el nem foglalt területeket és kikötőket.

Kaffán át orosz és lengyel kereskedelmi kapcsolatokat lehetett tartani, a fontos krími kikötővárosból forgalmi utak vezettek Moldvába, a Duna-deltához. Kaffában vezető szerepük az olasz kereskedőknek volt, de fontos volt az örmények jelenléte is. *A város politikailag Genovához igazodott*, az ottani Szent György Officium adott instrukciókat a kaffai konzulnak az 1458–1472. években. Ez olyan vezetési megoldást mutat, ahol az állam visszavonult és a tényleges irányítást átadta a hatalom mögött álló gazdasági intézménynek. Ezt a bizánci–genovai összefonódás bukásával bekövetkezett állami ellehetlenülés váltotta ki. 1453. november 15-én a Szent György Bank megkapta a joghatóságot a Fekete-tenger melletti genovai települések felett, és ezt a Szent György Officium elfogadta. Az állam megszabadult a távoli, számára már elérhetetlen telepek igazgatásának terhétől, és ettől a levantei genovaiak is csak jót reméltek. Giovanni da Pontremoli genovai kereskedő 1453. december 8-i levele kifejezi azt a bizalmat, hogy a tiszteletre méltó Szent György Officium kezében más módon és hasznosabban alakul Kaffa kormánzata, mint addig volt. A Bank körmére nézett a hivatalnokoknak: Lorenzo de Calvit család jegyzék készítésért a revizorok (quatuor revisores et cribellatores rationum magnifici officii Sancti Georgii) 1464-ben elítélték. A számadási vizsgáldást fenntartotta az 1464–69 évekből a revizorok Liber mandatoruma. Eszerint a kaffai népesség hivatali szabálytalanságok elleni panaszai folytán rendelték ki a Szent György Officium revizorait.

Konstantinápoly eleste után azonban ez mind már bizonytalan körülmények közt alakult. A Krím-félsziget genovai telepei a lengyel király védelme alá helyezkedtek. Az anyaváros pedig III. Calixtus pápa és Hunyadi János támogatását igyekezett elnyerni. A Földközi- és a Fekete-tenger közötti hajózás török akadályozása, valamint az aszály miatt fenyegető éhínség, a fegyverutánpótlás gondja készítette Demetrius de Vivaldit, Kaffa genovai konzulát és a városi hatóságot arra, hogy az anyavároshoz intézett drámai levélben a tengeri küldemények eljuttatását kérik. Annak akadálya esetére szárazföldi úton kérték a segítség elküldését. Magyarország királyának és Hunyadi Jánosnak (Domino Blanco) írva védő csapat küldését kérték. (1454).

A genovai eredetű, Domonkos-rendi Giacomo Campora kaffai püspök, aki felkereste a Timuridás uralma alatt élő örményeket és az ostromolt Konstantinápolyt, 1451-ben V. László magyar királyt, majd III. Frigyes császárt kereste fel az oszmán hódítás elleni együttes fellépés érdekében. A magyar–cseh királyhoz intézett beszéde kiemeli, mennyire ismerik a mohamedánok Pannonia hatalmát, de a magyarok, csehek, lengyelek, németek fejedelmei közti veszélyes viszályokat is. A kaffai püspök esdekelve lépett fel V. László előtt valamennyi keleti püspök nevében, így Carabeth örmény katolikosz, Vagharsabat pátriárka, valamint Nahicseván, Peking, Tebrisz és Tbiliszi érsekeinek hívoí nevében, de felsorolta az azok felett uralkodó muzulmán zsarnokokat is, mint Sahruh Mirzát (perzsa eredetű cím a személynév után fejedelemfit, herceget jelentett, Timur

fiai, majd utódaik rangjaként), a médek és perzsák urát, valamint az Ahasverus trónját birtokló Dzsehansahot, Mezopotámia urát. Ezek mégiscsak oszmánok elleni, illetőleg azoktól független fejedelmek voltak, akiket Kaffában is számon tartottak.

1456 januárjában Genova a pápához fordult, buzdítsa Hunyadit (Dominum Blanchum) Kaffa megsegítésére. Hunyadi János beszercei gróf az előző év december 4-én a barcasági Feketehalomról levelet írt Kaffához, amit Thomas Senarega polgártársuk juttatott el a városba. Ott örömmel fogadták jóindulatát, Kaffa és más fekete-tengerparti városok és földek védelmére küldött őrséget, mert nehéz tengeri úton az utánpótlás, hiszen a török szultán már a tenger mindkét partján erős tüzérséget helyezett el. 1456. március 3-i válaszukban a kaffai vezetők élelem-utánpótlásért is megkeresték Hunyadit. A várost török–tatár szövetség fenyegette, hadihajójuk pedig már alig volt. Ugyanaznap értesítette Genova is Kaffa városát Hunyadi (Johanne vayuoda és domino Blanco néven) jóakarátú levelének megkapásáról, amiben élelem- és emberutánpótlást vállalt. A pápa jóakarataról és annak a magyarországi pápai legátushoz írt intézkedéséről is bátorító módon értesítette Genova Kaffát.

Abban a nagy küzdelemben, ami II. Mohamed (Mehmed) expanzív Oszmán Birodalma és a Közép-Európában már első frontvonalba került Hunyadi János hadvezér és Mátyás király Magyarországá között kibontakozott, ismét nagy jelentősége lett a törökök hátában lévő keleti frontnak. Erre a politika is felfigyelt. Burgundia és Aragónia után Róma és Velence lett a nem latin keresztényekre is kiterjedő keleti szövetség élesztetője. Amikor Aeneás Silvius Piccolomini sienai püspök – leendő II. Pius pápa – megírja elképzelését Vitéz János püspöknek és kancellárnak 1457 nyarán, gondol a georgiai uralkodóra (Hybereorum regem említve).

A pápai udvar a keleti szövetségtől az egyházi unió megvalósulását is remélte, és Pius pápa elképzeléseit ilyen értelemben is képviselte a kor kétségkívül igen aktív, de a történeti irodalomban igen eltérően megítélt szerzetes diplomatája, Bolognai Lajos. Az ő, Velencében és Magyarországon támogatást kiváltó elképzelése volt a Kaukázuson túli és perzsiai államok hozzákapcsolása az oszmánellenes európai országokhoz. Ezt emeli ki Tardy Lajos Bolognai Lajos 1456. évi küldetését elemezve a keleti kapcsolatok felvételében. Sz. Karpov szovjet történész és a grúz kutatás egy része a keleti egyházi misszió elemét fontosabbnak látja, és ezért a vonatkozó diplomáciai anyagban is célzatosságot vélnek, bírálják Bolognai Lajos címhasználatát. Más grúz kutatók az utóbbit nem vitatják.

Annyi bizonyos, hogy Bolognai Lajos, a ferences obszerváns szerzetes mint pápai nuncius bejárta a Keletet, és onnan hozott keleti nagyköveteket kísért Rómába. A keleti népek vezetői természetesen nem pusztán passzív, befolyásolt szereplők, hanem népeik ellenállási szellemét fejezték ki. 1459-ben georgiai (grúz)–örmény–trapezunti keresztényekből álló szövetség kereste Európa segítségét. Az oda induló georgiai nagyköveteket Tbileli Miklóst és Khardan Quartchikart örmény, perzsa és trapezunti nagykövetektársaik kísérték, és valamennyien Bolognai Lajos vezetésével a *Dunán, Magyarországon* át érkeztek el Németországba, és ott üdvözölték Frigyes császárt Georgia királyának nevében. Ezután útjukat Velence felé vették, ahol a szenátus fogadta őket. 1460-ban már Rómában voltak, ahol II. Pius pápa adott számukra kihallgatást, és ott a katolikus egyház fejének bemutatják uralkodójuk megbízólevelét. De még messzebb is tekintettek az oszmán hatalomtól fenyegetett keleti népek. Ezt jelzi egy 1459-i diplomáciai levél, amelyet a burgundi herceghez intézett Gorgora (II. Quarquare), Georgia hercege (1451–66) és György, Perzsia királya (valójában VIII. György, Kelet-Georgia, azaz Kahétia királya,

1453–69). Ezek a *Kaukázus-vidéki fejedelmek* tájékoztatták a távoli nyugati herceget, hogy képesek megtámadni a törököket, akik bírlalják Konstantinápolyt. Tájékoztatták a címettet kiterjedt szövetségükről, amelyben részt vettek keresztények, mint Dávid, Trapezunt császára; Bendian, Mengréli királya; Rabia, Anocasia (Abházia) hercege; Bedebeth, Kis-Örményország hűbérura és más keleti urak, valamint volt három hatalmas „hitetlen” (muzulmán) fejedelem szövetségeseik, akik ellenfelei a konstantinápolyi törököknek. II. Pius 1459. évi mantovai tárgyalásai kapcsán, amelyek az együttes föllépést egyengették volna, Fessler Ignác Aurél számításba vette a Kaukázus-vidéki haderőket: Bendia 60 000, György 40 000, Gorgora 20 000 katonáját. A nyugati és a grúz történeti irodalom Bolognai Lajos szerepét a georgiai és kis-ázsiai kapcsolattartásban az 1460–61 évekre nézve is figyelembe veszi. A későbbi időkben az egyháztól átveszi a keleti kapcsolatépítés fő szerepét az adriai köztársaság. Velence figyelme pedig hamarosan Kelet-Anatólia felé fordult, ahol turkomán erők kerekedtek felül.

Az Ak Kojunlu szövetségi hódított területek élén Uzun Haszán túlbecsülte magát, úgy érezte, hogy ő lehet Timur Lenk méltó követője, és nagyhatalmi igényei tetőpontján az oszmán szultánt egy gőgös levélben hűbérésének nyilvánította, azt évi adó fizetésére hívta fel. Ezt a helyzetet – legalább a méltóságok világában – igazolni látszott dinasztikus rokonságba kerülése a trapezunti Komnénosz császári házzal, amennyiben feleségül kapta Katalint (Catherina, Maria, Teodora, Despina néven is szerepel), az utolsó trapezunti császár unokahúgát (1458), aki az előd, Kalojohannész leánya volt. Ez a kapcsolat jelzi, hogy Uzun Haszán kijáratot keresett a Fekete-tengerre. Védelmet ígért apósa országának, ami előkészíthette a későbbi békés átöröklést. Az oszmán szultán ezt mindenképpen meg akarta előzni. Ezért azonban Ak Kojunlu urát még nem kell következetes kereszténybarátnak tekintenünk. 1458–59-ben Uzun Haszán Georgiára tört, templomokat és kolostorokat rombolt, papokat és szerzeteseket ölt, férfiakat, asszonyokat és gyermekeket szolgaságba hurcolt. Ez az Ak Kojunlu jellegzetes kalandozása is volt, azoké, akik nem telepednek meg a megművelt földeken, hanem zsákmányt szereznek. Mindamellettt abban a levélben, amelyet két georgiai fejedelem 1459-ben írt a burgundi hercegnek, a törökellenes, iszlámhoz húzó fejedelmek közt felsorolnak egy Asmailberg névre torzított személyt, aki egy már elhunyt vezető fia és a Carailuc-tól való Assembey nevét. Ez az Assembey a levél szerint a georgiaiak szomszédja, és földjei a levélíró fejedelem és a konstantinápolyi törökök földje között terülnek el. Az elírásokat Iszmailbejre és Haszán bej, Kara Yuluk leszármazottja alakra helyesbíthetjük. Ez pedig Uzun Haszán. Az 1459-i, az ázsiai és európai oszmánellenes erők összefogását és számbavételét célzó mantovai tárgyalás ezt egyértelművé teszi: itt említik Dávid trapezunti császárt 30 hajóval és 20 000 emberrel; az ő unokahúgának férjét, a bátor Assam Beget, a szultán számára félelmetesen 50 000 emberrel (ez tehát Uzun Haszán); Kara Ismael Beget, Sinope urát. Ezeket Fülöp burgundi herceg biztosítékokkal erősített szövetségeseinek tekintette és mindettől fellelkessedve ígértek a magyar követek 40 000 embert. Itt került tehát közvetve szövetségbe a fiatal Mátyás király keleti muzulmán erőkkal. De ez a szövetség nem realizálódott. Ehhez bizonyára hozzájárult a különféle irányzatú keresztények és a muzulmánok közti bizalmatlanság. II. Mehmed azonban komolyan vette ezt a szövetekezést, és megkezdte szétzilálását. Felingerelte Uzun Haszán portyája Tokat és Amazia ellen. 1461-ben meghódította Ismail Beg területét, Sinope (Sinob) városát és Paphlagoniát, ezzel véget vetett a szeldzsukida múltú muzulmán fejedelemségnek, az Isfendiyar-bejségnek. 1461 augusztusában az oszmán sereg Trapezunthoz közeledett. Most fellépett Uzun Haszán. Katonákkal állatta el II. Mehmed felvonulásának útját, de amikor

megérkeztek a janicsárok és szpáhik, nem mert csatát állni. Így került sor Trapezunt ostromára. Dávid császár (1458–61) a város jó erődítményei, ütegei, erős őrsége ellenére nem soká védekezett, és oszmán őrizetbe adta magát fiával együtt. Őket a szultán Drinápolyba (Edirne) szállíttatta, és városukat megszállta (1462). Szintén 1461-ben szüntette meg a szultán Kastamonu emirátusát, amelynek bejét is elfogta. Így ismerte fel Uzun Haszán, hogy maga elé tolt szövetségeseit elvesztette, mind veszélyesebb helyzetbe süllyedt emelkedő oszmán ellenfelével szemben, tehát távoli szövetségeseket kell találnia. A messze előrenyomult szultán egyelőre nem merészkedett tovább, Mehmed és Uzun Haszán rövid időre békét kötött. De erőgyűjtésre használták fel a lélegzetvételt. Így vált fontossá, hogy Uzun Haszán trapezunti dinasztikus rokonsága révén közvetve előkelő velencei patriciuscsaládokkal (Cornaro, Priuli, Loredano, Zeno) is távoli rokonságba került. Ezekből időnként a trapezunti velencei közösség élére is kerültek (így Bernabo Loredan bailo volt Trapezuntban), volt tehát keleti ismeretük, és nem véletlen, hogy feljűk fordult a nehéz órákban Uzun Haszán figyelme.

1463-ban II. Mehmed hadat üzent Velencének, és ez a háború 1479-ig elhúzódott. A többi itáliai állam nem sietett az irigyelt gazdagságú és hatalmú köztársaság segítségére, így az méginkább messze nézett a szövetségeseik felkutatásában. Még ha csaknem csődbe vitték is a hihetetlen költségek Szent Márk államát, nem engedte tengeri fölényhez jutni Mehmedet. Amikor a velencei államtanács Johannes Aimo lovagnak, a köztársaság magyarországi követének megadja a direktívákat a Mátyás királlyal kötendő szövetségre (1463. október 6.), áttekinti egyben a török mint közös ellenség leküzdésére számba jöhető erőket Nyugaton (a burgundi herceg) és Keleten. Itt pedig mint hatalmas urat az ázsiai részeken Uzun Haszánt (Usonum Cassanum) tekinti olyannak, aki háborút viselt az oszmán állam ellen (contra statum Turci) azon a vidéken. Ezért indult egy másik velencei diplomata, Lazzaro Querini 1463 végén nem hivatalos jellegű megbízatással Uzun Haszánhoz tájékozódni. Válaszul 1464. március 13-án Velencébe érkezik hasonló körű meghatalmazással Mamenatezab mint Uzun Haszán megbízottja. A felkeresett helyek, illetve a kiküldő udvar helye alapján kerül a forrásokba és a legtöbb mai feldolgozásba Perzsia neve, mintha Uzun Haszán már egy újjászerveződött Perzsia ura lett volna, ahhoz méltó erőekkel.

Ha ez az érdekszövetség nem is realizálódott olyan kétfrontos háborúban, amely nyugatról és keletről összeroppantotta volna II. Mohamed birodalmát, a szétszórt partvidéki támaszpontok védelmében harcoló erőket Velence lehetséges szövetségeseiként továbbra is számon tartották. A georgiai fejedelmek később is hajlandóságot mutattak a tervezett hadjáratokhoz, legalább a szövetségekhez való csatlakozásra. Ugyanők hívták fel az adriai köztársaság figyelmét a keleti oszmánellenes muzulmán erőkre. A georgiai fejedelmek katonai ereje nyújtott némi oltalmat a létét már csak tengető trapezunti császárságnak. Amikor Velencét 1470-ben számottevő területi veszteségek érték a Keleten, megjelentek Velencében Konstantin kelet-georgiai (kartuliai) király küldöttei, hogy egyengessék a konkrét lépéseket a hódító oszmán szultán ellen. 1471. március 7-én említ egy velencei irat a georgiai követ és a velencei államtanács megbeszélését. Bolognai Miklós Velencéből Milánóba küldött 1471. április 12-i tájékoztatása is kiemeli Konstantin georgiai király (Re Constanzo de Zorzama) nagyköveteit, akik a Signoriához jöttek. 1471. április 22-i velencei irat is említ a georgiai követ (nuntij...altro del re de Zorzania) tárgyalását. Ez a király szövetségese volt Uzun Haszánnak, pedig az más georgiai uralkodók ellen többször hadakozott. Éppen Georgia széttagoltsága tette lehetővé, hogy Uzun Haszán, az Al Kojunlu türkmének uralkodója elpusztítsa Kartliát, továbbá Tbiliszi

és Gori táját. VI. Bagrat király átadni kényszerült Tbiliszit, Uzun Haszán felsőbbbsége elismeréséül évi adófizetést vállalt a győztes javára. Ilyen küzdelmeket lezáró egyik „perzsa”-georgiai béketárgyaláson részt vett Barbaro velencei diplomata. Ezt Velence érdeke indokolta, azaz a török szultán elleni keleti keresztények és muzulmánok összefogásának célja, amit a nagy remény és nagy csalódás esztendejében, 1473-ban is egyengedett az akkor Keletre küldött diplomata, Zeno. Az ő már 1471-ben kapott megbízása kiterjedt a felséges georgiai (Zorzania) király meglátogatására, velencei megbízólevél nála való bemutatására, főleg pedig a király harcra buzdítására és feltüzelésére. Itt Sándor király néven (Alessandro re della Georgia, illetve Alexandri regis Iberie) is említi a pápának küldött velencei tudósítást. Ez a Sándor valójában még csak trónörökös volt, Kelet-Georgia (Kahétia) királya 1476-ban lett csupán.

Az említettet megbízólevél kiállítását követően másfél hónappal újabb georgiai követ érkezett Velencébe Lengyelországon át. Caterino Zeno viszont megérkezve Teprizbe, Derspina fejedelménél befolyásolta, hogy az rávegye férjét, Uzun Haszánt, Gorgora királyát (signor di Giorgiani) az oszmánok elleni harcra. Zeno már hazavezető útján egy-egy ugyanilyen szellemű, ellenállásra lelkesítő levelet küldött Paolo Ognibene útján a georgiai és a mingrél uralkodó részére. De a század további folyamán a *georgiai széttagoltság nem enyhült*, sőt a több királyságra és fejedelemségre oszlott ország alkotórészei is kis hűbéri területekre oszlottak, mélyült a belső viszály. Ezért is a Nyugat reménysége az oszmánellenes muzulmán katonai erő maradt.

*

Még szinte végóráiban is Kaffa volt a Keletről Magyarország felé vezető diplomáciai úton a fő állomás. Ez a diplomáciai állomásként való működés nem volt alkalmi, a hagyományos többnyelvű írásbeliségen alapult. Az 1449. évi városi szabályzat (Statutum Caphe) természetesen első helyre az olasz (latin) közjegyzői gyakorlatot tette, de mint második hivatalos nyelvet a görögöt ismerte el. A konzuli kúria három tolmácsa közül egy görög volt. Ugyanott működött egy görög írnok (scriba litterarum grecarum), s mintegy tíz görög közjegyző volt törvényesen elismerve teljes értékű kiállításra. Működött végül egy arab nyelvű írnok (scriba litterarum saracenarum) is a konzuli kúrián.

Uzun Haszán egyik nagykövete Constantius de Sarra kaffai közjegyző előtt megjelenve fordíttatta le perzsáról latinra Coratolli örmény tolmács közbenjöttével megbízólevelét, amit a keleti fejedelem Mátyás királyhoz intézett, de a Nagy István moldvai fejedelemnek szóló megbízólevelet is a kaffai közjegyző hitelesítette latin fordításában (1472). Az is bizonyos, hogy a Keletről Velencébe érkezett Izsák zsidó orvos vagy Izsék bég Kaffán keresztül (per via Caffé) jutott oda. A köztársaság egy Uzun Haszántól hozott, arabból latinra fordított levél példányát a szicíliai királynak is figyelmébe ajánlotta (1472). A feltételezett útvonal: Kaffa–Cetatea Alba–Vaslui–Lengyelország–Magyarország–Velence. A diplomáciai utat még használták 1474-ben is, amikor Uzun Haszán (itt: Hassanibe, Hassanbe) török császár elleni levelét perzsából latinra Kaffa városában ültették át közjegyző előtt és Hieronymus kaffai püspök pecsétjével látták el, aminek megérkezéséről Mátyás király értesítette Kázmér lengyel királyt. A válságos időre jellemző, hogy már akadt törökökkel cimboráló kaffai is, aki a jövőre gondolva szállt szembe a velencei diplomáciával. Így akarta a genovai Luigi da Pozzo a Kaffába igyekvő Caterino Zenót erőszakkal Sztambulba vinni, de a velencei bárkatulajdonos Andrea Scaramelli megszőktette, elrejtette, hogy utóbb Michele Aman tovább menekíthesse.

Hiába tartott fenn a közzetető szereppel is hasznosnak mutakozó lengyel és magyar kapcsolatot Kaffa városa, kemény küzdelem után a törökök már 1475-ben elfoglalták, és a köztörténeti források alapján kialakult szakirodalom szerint kereskedőt rabszolgának adták el. A szokott útvonalat sejteti, hogy az olasz foglyok egy csoportja felülkerekedett őrein és Cetatea Albába menekült. Más kép alakul ki a sztambuli, illetve perai közjegyzői iratok említéseiből. Az egykori Konstantinápolyt és Perát megtizedelte a pestis, de szükség volt Pera gazdasági sajátos szerepének fenntartására, azt részben feltöltötték a Kaffa eleste után erőszakkal áttelepített olaszokkal (Lattini Caffensses et lanuenses). Az ő helyzetük lényegesen különbözött a Bizánc korabeli genovaiakétól. II. Mohamed 1475. június 6-án kiadott rendelkezése előírta házak építését az áttelepítetteknek.

Újabban Tardy Lajos elemezte igen részletesen a magyarországi perzsiai követségjárását, akinek megfogalmazása szerint „Corvin Mátyás király alatt hazánk, az európai vezető hatalmak egész sorát megelőzve, diplomáciai összeköttetésbe lépett Perziával és követeket küldött Uzun Haszán udvarába”. A szövetkezés regionális tényezői magyarázzák, hogy a távoli Nyugat később kapcsolódott be, továbbá világosan kell látnunk, hogy a türkmén alakulattal való kapcsolat elsőbbsége nem előzhette meg a tényleges – bár későbbi – perzsa kapcsolatokat, ami csak a perzsa újjaalakulás után volt lehetséges. Még bonyolultabb a helyzet, ha a forrásanyag jellegét és a benne testet öltő külkapcsolatok irányát, mozgatóerőit vesszük szemügyre. Már a 19. századi feltárás óriási mennyiségű diplomáciai anyagot hozott felszínre, ezt pontosabban értelmezhetővé tette és közvetlenebbül témánkat érintő kútfőkkel egészítette ki Tardy Lajos bűvárkodása. Az ő szuggesztív címadásai ellenére magam a forrásanyagból azt vonnám le, hogy a diplomáciai kezdeményező vagy az oszmánellenes Kelet, vagy a Velencei Köztársaság. A hatalmas kiadott anyag ritkán mutatja Magyarországot aktívnak ebben a kapcsolatrendszerben, sok kiadott forrás egyáltalán nem vonatkozik Magyarországra. A 19–20. századi forrásadások mégis értékes összképet adnak a nagy érdekösszefüggésekhez. Amikor közvetlenül nem bizonyítható, hogy ebből mit ismertek a korabeli Budán, a Mátyással szövetés vagy Mátyást megnyerni akaró itáliai államok diplomáciai okmányai háttéranyagokként mégis számításba jöhetnek, mint a budai udvart informálni akarók ismeretei.

Fontos forrás egy levél, címzettje a doge és 1472. augusztus 6-án kelt, de azt muzulmán időszámítással jelölve. Ebből egyértelmű, hogy Izsák orvos (magnus medicus) bármilyen oszmánellenes belső és titkos egyezményt letárgyalhat Velencével, és azt Uzun Haszán éppúgy meg fogja erősíteni, mintha a megállapodás létrehozásánál jelen lett volna. A fáradtságos és kockázatos diplomáciai út végül mérsékelt eredményeket hozott: velencei gályák, lőszer és szakemberek küldése, magyar oldalozó támadás a szárazföldön, olasz hatalmaké a keleti vizeken – de mindez nem összehangolva, egy ténylegesen létrehozott szövetség által. Velence itáliai, Magyarország közép-európai viszállyai ezt meghiúsították. Ezért nem realizálódott az Izsák bég küldetése. Az eredményről készült velencei tanácsi följegyzés lényege: „Hajóhadunkat... a pápai és királyi hajóhadakkal egyesítve most már minden készen áll az ázsiai partok megtámadására, és megvalósulhat őfelsége (=Uzun Haszán) szándéka, a török tartományok megszállása.”

A diplomáciai kapcsolatok azonban kiszélesedtek. 1473 augusztusában Mátyás király követeit már Uzun Haszán udvarában említi a szemtanú Caterino Zeno, és talán ezekre vonatkozik a Velencében működő milánói követ, Leonardo Botta 1473. november 14-i jelentése – ha ugyan nem Velencére utal az a kettősség, hogy egyszerre tart diplomatát a két ellenlábás keleti hatalomnál (questa Signoria... dice, che questo anno ha sempre tenuto uno Ambassadore appresso al Turco et un altro appresso ad Uson-Cassan). Annyi

bizonyos, hogy a szó hamarosan a fegyvereké lett, a diplomácia a véres harc szemléltője lehetett csupán.

Csel által, a perzsa kútfők szerint kiváló bátorsága révén nyerte meg a csatát Uzun Haszán, s elfogta a törökök három főbb vezérét, s újból előnyomult egészen a Pontuszi-hegységig. 1473. május 15-ről kelt egy tudósítás, valamely királyhoz címezve, de a milánói levéltárba került, amely beszámol a ruméliai pasa (Bassia de Romania) vonulásáról Konstantinápolyból Gallipoliba a szultán (gran Turcho) seregével, majd a szultán és udvara fővárosából való távozásáról és hadai összegyűléséről, Uzun Haszán három kémének elfogásáról és vallatásáról, az Uzun Haszán elleni tüzérségről (lo Turco porta le bombarde), a szultáni birodalomban működő kereskedőkről és kézművesekről. Ez a híradás beszámol Uzun Haszán „vajdái”, Ali bég és Hahmat nagy csapatáról és sikeréről, a törökök veszteségeiről, azután Uzun Haszán számtalan harcosáról az Eufrátesz mellett. Az értesülés annyiban is fontos, hogy közvetve utal a *kétfrontos háború török félelmére*: a keleti kudarc leírása után van szó arról, hogy a török a velencei Signoriához nagykövetet küldött, kérve a velük való békekötést. A lassabban értesülő Ragusa városa alighanem már ismert és elavult híreket erről adott a velencei dogának 1473. október 29-én, Drinápolyból visszatért felderítői anyagából: Uzun Haszán első, győzelmes harcáról van ebben szó a szultán ellen (cum magno Turco), amit az Eufrateszen túl vívtak, s amelyben elesett a ruméliai basa (romanie Bassam) s több török kapitány, lemészárolták, szétszórták és üldözték a ruméliai haderőt.

Ennek a fénykornak képe csapódott le Laudivius Zacchia Nápolyban 1473-ban levezetésformában kiadott Kelet-leírásában (Epistolae Magni Turci), ahol Zancassanus (tehát Uzun Haszán, a Fehér Ürü ura) és Soldanus (azaz a mameluk uralkodó) a küldemények állítólagos szerzői. De erre az időre esik a hiteles adat Caterino Zeno tollából arra nézve, hogy 1473. július 7-én érkezett az erzingani táborba „Magyarország felséges királyától két követe, kikkel együtt a kihallgatáson jelen voltam”. A győzelmes Uzun Haszán tehát egyszerre tárgyalt két szövetségese, *Magyarország és Velence keleti követeivel*. Ezzel esik egybe a Tarikh-i-Szefevi kézirat, Uzun Haszán tetteinek részletes leírása, annak említése, hogy hozzá követelek érkeztek Velencéből, Freng- és Magyarországból. Vámbéry Ármin feltételezése szerint a velencei és magyar követség először Lengyelországba, onnan Dél-Oroszországba, s a Kaszpi-tenger északi partjára, vagy még valószínűbben a Kaukázuson és az Arasz (örmény Erasz) folyón át Tebrizbe jutott, ahonnan Erzinganba tartott. Ilyen hat-nyolc hónapig tartó úton tudták a fekete-tengeri oszmán hajórajt, illetve a Kaukázuson túl nyugati részeinek oszmán uralmi övezetét ki-kerülni.

Röviddel a diplomáciai eszmecsere után azonban bekövetkezett a katonai fordulat: 1473. augusztus 11-én Erzerum közelében, Baskent mellett sorsdöntő ütközetre került sor Mehmed szultán serege és az Ak-Kojunlu seregszervezet között, amely utóbbi tüzérség hiányában megsemmisítő vereséget szenvedett. A velenceiektől oly fáradságos módon a Keletre juttatott nehéz tűzfegyverek nem jutottak keresztül az oszmánoktól ellenőrzött utakon, hanem a szállítmányokat elfogták. Érvényesült viszont az összecsapásban Mehmed pompás tábori tüzérsége. Az összecsapás a történeti irodalomban leggyakrabban mint terdzsáni csata szerepel, vagy éppen Erszindzsántól északra lokalizálják azt. A győzelem kétségtelenné tette az oszmán hegemoniát a keleti Kis-Ázsiában. A csata nem igazolta Caterino Zeno és mai forrásértelmezői látásmódját, akik Uzun Haszán velencei szemmel hihetetlen létszámú és előkelő összetételű (perzsa, georgiai, tátar, kurd) seregét győzhetetlennek tartották.



Összefoglalva a keleti kapcsolatok alakulását, megállapítható, hogy *Hunyadi János* kevésbé látványos távlatokban gondolkozott, viszont aktív hadászati elképzeléseiben szomszédos, területileg reálisan átlátható országokban keresett szövetségeseket. Felismerve az olasz városköztársaságok kereskedelmi érdekeivel egybeeső katonai érdekeket, igyekezett a tengeri kikötőket nyitva tartani az Oszmán Birodalom elleni felvonulás céljára. Ennek során sok ismeretet a kereskedelmi szférából szerezhetett. A magyar hadvezér és államférfi ápolta a kis-ázsiai kapcsolatokat, és nem lehettek előtte ismeretlenek a keleti keresztény–oszmánellenes muzulmán kapcsolatok sem.

Nemzetközi tekintetben lényegesen megromlott körülmények közt (Bizánc helyrehozhatatlan bukása után) építette ki keleti külpolitikáját *Hunyadi Mátyás* király. A hadsereg modernizálását a védelemre használta ki és inkább csak diverziós hadműveleteket folytatott, gyakran diplomáciája is kivárára irányult. Igaz, hogy orientációs lehetőségei leszűkültek. Látókörében rendszeresen ott volt a keleti keresztények és muzulmán oszmánellenes erők ligája, s felértékelődött az antik és kora középkori nevek alá rejtett, valójában felmorzsolódó erők köre. A királyi megbízottak hivatali jellegváltozása és ezzel kapcsolatban a szolgálati érdekek immár fel nem sorolása miatt Mátyás saját keleti diplomatiáinak egyéni arculata alig ismert, de bizonyára a diplomáciai utak összeszűkülése is mind jobban kiszolgáltatta a királyt a velencei diplomácia szövetségének, és hírek is inkább csak Itálián át kerültek hozzá. A keleti reménybeli szövetségesek elbukása, a fekete-tengeri kikötő ellenőrzésére irányuló utolsó kísérlet kudarcra 1485-ben befejezésre készítette a király keleti diplomáciáját az oszmán hatalom hátában. A mozgástér beszűkülése sokat sejtető előjátéka annak, ami Mátyás utódai alatt a fő arcvonallá vált magyar–oszmán fronton – az igazi Perzsia helyreállítása ellenére – bekövetkezett.